

Policy brief | oktober 2020 | pagina 1 van 9

Van gereguleerde wantoestanden naar eerlijk werk

Betere omstandigheden voor arbeidsmigranten in de Nederlandse landbouw

Samenvatting

- Arbeidsmigranten in de Nederlandse hoogproductieve landbouwsector gaan gebukt onder oneerlijke arbeidsomstandigheden, waaronder structureel lage lonen en slechte leefomstandigheden, onzekere contracten en gevaarlijke werkomstandigheden. De Covid-19-pandemie heeft deze wantoestanden in de schijnwerpers gezet.
- De huidige regelgeving en het economische model maken deze structureel oneerlijke arbeidspraktijken mogelijk. Met name de Midden- en Oost-Europese (MOE) arbeidsmigranten worden hierdoor getroffen.
- Deze beleidsbrief stelt stappen voor om de structurele wantoestanden aan te pakken en fatsoenlijk en eerlijk werk met migranten in de Nederlandse landbouw te kunnen versterken. Het is gebaseerd op het Nederlandse hoofdstuk van de vergelijkende studie "Worden arbeidsmigranten alleen uitgebuit in Zuid-Europa? Case Studies over Arbeidsmigranten in Duitsland, Nederland en Zweden".

Trefwoorden

Landbouw - Covid-19 - fatsoenlijk werk - arbeidsrechten - arbeidsmigranten - Nederland - precair werk

Inleiding - wantoestanden arbeidsmigranten te midden van hoge productiviteit

Arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europese landen (MOE-landen) zoals Polen, Bulgarije en Roemenië gaan gebukt onder structureel lage lonen en slechte levensomstandigheden, met onzekere contracten en gevaarlijke werksituaties in de Nederlandse landbouw. Hoewel de precaire situatie van arbeidsmigranten al jaren een probleem is in Nederland, kreeg het recentelijk meer media-aandacht toen de vleesverwerkende industrie een epicentrum bleek te zijn van de Covid-19-pandemie. Zich bewust van de urgentie om het probleem aan te pakken, heeft de Nederlandse regering in mei 2020 het Aanjaagteam Bescherming Arbeidsmigranten opgericht.

De slechte arbeidsvoorwaarden en levensstandaard van arbeidsmigranten blijken onder meer uit het feit dat ongeveer één vijfde van hen het minimumloon krijgt of zelfs voor minder werkt. Deze slechte omstandigheden staan in scherp contrast met de

hoge productiviteit van de agrarische sector, waarbij Nederland de op één na grootste landbouwexporteur ter wereld is. Naar schatting vertegenwoordigen arbeidsmigranten tussen de één derde en de helft van de totale agrarische arbeidskrachten. Zij zijn meestal indirect ingehuurd via uitzendbureaus. Ondanks dit groot aantal arbeidsmigranten werkzaam in Nederland, is hun belangenbehartiging door vakbonden gering.

Dit achtergronddocument met beleidsaanbevelingen stelt stappen voor om de wantoestanden tegen te gaan en fatsoenlijk en eerlijk werk met migranten in de Nederlandse landbouw te bevorderen. Het document is gebaseerd op het Nederlandse hoofdstuk van de vergelijkende studie "Worden landbouwarbeiders alleen uitgebuit in Zuid-Europa? Case Studies over arbeidsmigranten in Duitsland, Nederland en Zweden" (Palumbo en Corrado 2020), geschreven door Karin Astrid Siegmann, Tyler Williams en Julia Quaedvlieg.

Oorzaken - mechanismen die arbeidsmigranten kwetsbaar maken

De studie toont de verschillende mechanismen die de wantoestanden van arbeidsmigranten mogelijk maken en hun onderhandelingspositie verzwakken.

Institutionele mechanismen

Flexibilisering van de Nederlandse arbeidsmarkt |

De wantoestanden rondom MOE-migranten worden grotendeels mogelijk gemaakt door de flexibilisering van de Nederlandse arbeidsmarkt. Sinds de Wet Flexibiliteit en Zekerheid (de Flexwet) van 1999 zijn de zogenaamde flexibele arbeidscontracten ingevoerd waarbij

uitzendkrachten via een fasensysteem economische en sociale rechten opbouwen. Tijdens de eerste fase kan een arbeidsovereenkomst op elk moment worden beëindigd. Werknemers worden alleen betaald voor de gewerkte uren. In de fases erna bouwen zij geleidelijk sociale rechten op, bijvoorbeeld op het gebied van opzegtermijnen, betaalde vakantiedagen en pensioenrechten. In de praktijk blijft echter het merendeel van de arbeidsmigranten in de landbouw zelfs na jarenlang werken in de Nederlandse landbouw steken in de eerste fase. Dit wordt op een legale manier bereikt door de werknemer te ontslaan voordat de eerste contractuele fase is afgesloten.

“ Ik werk hier al 16 jaar, 11 jaar als uitzendkracht. Meestal heb ik lange uren gewerkt, van 6 uur 's morgens tot 6 uur 's avonds, soms tot 7 uur, zeg maar meer dan 12 uur. Ik krijg daarvoor het kale loon, volgens de loon uur vergoeding en geen toeslagen voor het werken op feestdagen, [...] op zaterdagen of zondagen, [of] voor overwerk. ”

(Poolse arbeidsmigrant)

Zwakke handhaving | De onzekerheden veroorzaakt door de flexibilisering worden verergerd door het onvermogen van de Inspectie SZW (Arbeidsinspectie) om arbeidsnormen te bewaken en te handhaven.

In 2018 wilde de inspectie slechts 1 procent van alle bedrijven monitoren waar oneerlijke arbeidsomstandigheden een potentieel risico vormden

Structurele mechanismen

Grote afhankelijkheid van werkgevers | De onzekerheden die arbeidsmigranten ervaren, worden mede gevormd doordat werknemers in hoge mate afhankelijk zijn van hun werkgevers. Telers nemen meestal arbeidsmigranten in dienst via uitzendbureaus die vervolgens onderling verbonden arbeids-, huisvestings-, transport- en zorgverzekeringscontracten aanbieden. Dergelijke constructies van individuele afhankelijkheid plaatsen arbeidsmigranten in een uiterst kwetsbare

positie. Door hun flexibele contracten is er een constant risico op ontslag dat niet alleen inkomensonzekerheid met zich meebrengt, maar ook het risico om dakloos te worden. Door deze situatie zijn werknemers bang om klachten over misstanden aan te kaarten, zoals over onbetaalde vakantietoelage of uitkeringen voor overuren, of ernstiger, werkgevers dreigen met ontslag wanneer zij bijvoorbeeld ziekteverlof eisen.

“ Als je je mond open doet, dan vlieg je eruit en dan sta je ook zo op straat. Want het één gaat samen met het ander. ”

(Maatschappelijk werker ter ondersteuning van werknemers die te maken hebben met arbeidsuitbuiting)

Druk van supermarkten | De zwakke positie van arbeidsmigranten worden ook bepaald door de druk die machtige actoren in de agrarische productieketen uitoefenen. De grote supermarkten in Nederland hebben een belangrijk marktaandeel in de detailhandel.

Met behulp van deze economische positie oefenen zij prijsdruk uit waardoor telers hun prijzen moeten verlagen. Telers vertalen deze druk naar lage lonen en onzekere contracten voor arbeidsmigranten.

Organisatorische mechanismen

Zwakke vertegenwoordiging vakbonden | De aansluiting bij vakbonden is gering onder arbeidsmigranten werkzaam in de landbouw. Onder meer het beperkte bereik van vakbonden om arbeidsmigranten te vertegenwoordigen heeft ertoe geleid dat arbeidsmigranten uit MOE-landen geen collectieve stem op de arbeidsmarkt hebben.

Ontbrekende coalitiepartners | Potentiële bondgenoten, zoals groepen die lobbyen voor duurzame voedselsystemen, besteden weinig tot geen aandacht aan arbeidsomstandigheden in de landbouw.

“ Waar ga je naartoe met dit soort klachten? [...] Je hebt de Arbeidsinspectie, maar ja. Je hebt de bonden, maar daar kan je alleen heen als je lid bent. Zij kunnen wel iets doen als het grote groepen zijn. Hetzelfde geldt voor de Arbeidsinspectie. Individuele klachten worden eigenlijk niet in behandeling genomen, pas als mensen zich echt verzamelen. ”

(Coördinator migrantenorganisatie)

Aanbevelingen - stappen naar fatsoenlijk werk voor arbeidsmigranten in de Nederlandse landbouw

De hernieuwde aandacht voor de wantoestanden rondom arbeidsmigranten biedt kansen voor interventies. Voor een reeks **actoren** vormt de toegenomen bewustwording over het gebrek aan sociale en ecologische duurzaamheid in de agrarische sector een kans voor een nieuwe impuls om fatsoenlijke

arbeidsomstandigheden voor arbeidsmigranten in de Nederlandse landbouw te kunnen waarborgen. De voorgestelde onderstaande stappen op weg naar waardig en fatsoenlijk werk in de Nederlandse landbouw, zijn gebaseerd op de Power Resources Approach (zie kader).

Hoe arbeidsmigranten voor hun belangen kunnen opkomen: the Power Resources Approach

The Power Resources Approach is een benadering die zich richt op het analyseren van het vermogen van werknemers om hun belangen te kunnen verdedigen binnen een gegeven economische en maatschappelijke context. De benadering maakt een strategische analyse mogelijk van de huidige en toekomstige interventiemogelijkheden. Dit is gebaseerd op het vermogen van werknemers om verschillende krachten te mobiliseren en te gebruiken.

1. Verenigingskracht - uitkomst van collectieve arbeidersorganisatie vorming.

2. Structurele macht - hangt af van de positie van werknemers binnen het economische systeem, op de werkplek en op de arbeidsmarkt in het algemeen.

3. Coalitionele kracht - heeft betrekking op het vermogen van werknemers om het gedrag van een werkgever te beïnvloeden door bondgenoten erbij te betrekken.

4. Institutionele macht - ligt in het vermogen van werknemers om het gedrag van andere actoren te beïnvloeden door een beroep te doen op formele of informele regels

5. Discursieve kracht - wordt uitgeoefend door in te grijpen in openbare debatten om een bepaald standpunt naar voren te brengen.

Bronnen: Brookes (2013), Schmalz et al. (2018), Wright (2000)

Versterking van institutionele macht van arbeidsmigranten:

Om de **institutionele** macht van arbeidsmigranten te versterken, is een juridisch en institutioneel kader vereist dat daadwerkelijk instaat voor een leefbaar loon en inclusieve sociale bescherming voor arbeidsmigranten in de agrarische sector:

- **Gelijke rechten voor arbeidsmigranten** | Een belangrijke stap voor de **overheid** zou zijn om de fasering van economische en sociale rechten van uitzendkrachten te stoppen. Dit zou in overeenstemming zijn met de EU-richtlijn inzake uitzendkrachten uit 2008/104, die de gelijke behandeling van uitzendkrachten en rechtstreeks tewerkgestelde werknemers voorschrijft met betrekking tot arbeidsomstandigheden en -voorwaarden.
- **Vergunningssysteem voor uitzendbureaus** | Het vorige actiepunt zou gecombineerd moeten worden met de herinvoering van een **publiek vergunningssysteem** voor uitzendbureaus. Op deze manier kan de overheid minimumvereisten en voorwaarden vaststellen voordat uitzendbureaus kunnen worden opgericht. Een dergelijk vergunningssysteem bestond in Nederland tot 1998 en wordt momenteel gebruikt in andere EU-lidstaten.
- **Effectievere juridische procedures** | Institutionele innovatie in de vorm van een gestroomlijnde **civiele procedure** om onbetaalde lonen, overuren en vakantiegeld terug te vorderen, zou een andere belangrijke stap zijn in de richting van eerlijke arbeidsomstandigheden voor arbeidsmigranten.
- **Versterkte arbeidsinspectie** | De implementatie van arbeidsrechten garanties kan worden versterkt door een strengere handhaving door de **Inspectie SZW**. De verhoging van de middelen die aan de Inspectie ter beschikking worden gesteld voor het toezicht op arbeidsuitbuiting is een stap in de goede richting. Belangrijker is echter dat de aanpak van de inspectie aanzienlijk kan worden verbeterd door een heroriëntatie op de werknemers als haar belangrijkste stakeholders. Voorbeelden hiervan zijn: een klachtenmechanisme dat ook buiten kantooruren gemakkelijk toegankelijk is én in de talen van de werknemers, privé gesprekken met werknemers tijdens ongeplande inspecties en snelle reacties waarbij klachten effectief worden aangepakt. Een goed voorbeeld van zo'n werknemers gestuurd mechanisme is het Fair Food Program uit de VS waar de arbeiders zelf de klachten-, controle- en sanctiemechanisme bepalen (zie kader).

“ Het is heel belangrijk dat de arbeidsinspectie de mogelijkheid krijgt om met de werknemers te praten. Vaak is dat niet mogelijk omdat de werkgever ernaast staat en dan er is natuurlijk geen mogelijkheid om iets te vertellen. ”

(Poolse arbeidsmigrant)

Rechten voor en door landbouwarbeiders: het Fair Food Program

Het Fair Food Program (FFP) brengt landbouwarbeiders, consumenten, handelsbedrijven en telers in de landbouw in de VS samen om eerlijke arbeidsvoorwaarden en betere lonen te bereiken. Dit wordt bereikt door middel van driehoekscontracten tussen de in Florida gevestigde organisatie van arbeidsmigranten Coalition of Immokalee Workers (CIW), de commerciële inkopers en boeren.

Deze contracten voorzien in een loonaanvulling, de zogenaamde 'penny-per-pound' regeling, evenals het naleven van een gedragscode die is ontwikkeld op basis van de ervaringen en eisen van landbouwarbeiders. Bovendien biedt het FFP opleidingen voor arbeiders, toezicht en een klachtenafhandelingsprocedure. Een gratis meldpunt is een belangrijk onderdeel van dit mechanisme. Klachten leiden tot onderzoek, corrigerende actieplannen en, indien nodig, schorsing van een deelnemende teler. Op de implementatie van de FFP wordt toezicht gehouden door voortdurende controle van deelnemende boerderijen via de onafhankelijke Fair Food Standards Council (FFSC), waarin CIW-leden de helft van de bestuurders vertegenwoordigen.

De FFP is het resultaat van de aanhoudende en creatieve campagnes van het CIW, samen met bondgenoten van studenten, milieuorganisaties, duurzame landbouworganisaties, activisten voor mensen- en arbeidsrechten, inheemse groepen en gelovigen uit verschillende tradities. Inmiddels hebben 14 grote fastfoodketens en supermarkten zich bij de FFP aangesloten, waaronder dochterondernemingen van het Nederlandse bedrijf Ahold.

Bron: FFSC (2018: 12), Siegmann (2015: 1), Siegmann et al. (2016: 120)

Versterken van de structurele positie van arbeidsmigranten

Het voorbeeld van Fair Food Program (FFP) kan als een model worden beschouwd om de structurele positie van arbeidsmigranten in Nederland te versterken:

- **Ketenverantwoordelijkheid supermarkten** | Door de betaling van een 'penny per pond' door de FFP wordt toegevoegde waarde herverdeeld van handelaren naar arbeidsmigranten in de VS. Voor de Nederlandse context zou dit model kunnen worden aangepast om de lonen van landbouwarbeiders te verbeteren door middel van **publiek-private samenwerking** tussen supermarkten, arbeider- en migrantenorganisaties en bijvoorbeeld de Inspectie SZW. Dit ligt in het verlengde van de aanbeveling van het Aanjaagteam Bescherming Arbeidsmigranten om verschillende actoren in de agrarische productieketen verantwoordelijk te houden voor eerlijke en fatsoenlijke arbeidsomstandigheden. Bovendien past een dergelijke samenwerking in het kader van de doelstelling van het Convenant Voedingsmiddelen van het Nederlandse Platform Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (IMVO) 2018 om een leefbaar loon voor arbeiders in de voedselketen te garanderen.
- **Leefbaar loon door samenwerking boeren en arbeidsmigranten** | De vereniging SOS Rosarno in Zuid-Italië gaat verder dan het door arbeiders-gestuurde herverdelingsmodel van de FFP in de VS. Dit is een voorbeeld van een samenwerkingsverband tussen (kleinschalige) **boeren en arbeidsmigranten**. Zij hebben een alternatieve agrarische productieketen tot stand gebracht waar de lonen en prijzen van producten worden bepaald op grond van menselijke basisbehoeften (Iocco and Siegmann 2017). In Nederland zou dit model toegepast en opgeschaald kunnen worden. De **overheid** kan daarbij een rol spelen in het vaststellen van minimumprijzen voor landbouwproducten waarin fundamentele arbeidsnormen een voorwaarde zijn voor de prijsbepaling. De toegenomen bewustwording over de zwakke plekken in het huidige voedselsysteem te midden van de Covid-19 pandemie biedt een kans voor een noodzakelijke paradigmaverschuiving.

Versterking organisatievermogen van arbeidsmigranten

Versterking van de positie van arbeidsmigranten via verenigingskracht vormt de basis voor het gebruik van andere vormen van macht van arbeiders:

- **Meer aandacht voor het organiseren van arbeidsmigranten** | Vakbonden zouden hun aandacht en middelen meer moeten verschuiven naar voorlichting, bewustwording en organisatie van arbeidsmigranten. Het versterken van hun onderhandelingspositie door middel van organisatie op de werkvloer is een cruciale stap te midden van een veranderende arbeidsmarkt. De huidige arbeidsmarkt wordt gekenmerkt door een toenemend aantal complexe - vaak internationale - contractuele relaties die tijdens onderhandelingen van collectieve arbeidsovereenkomsten moeilijk te reguleren zijn ten gunste van werknemers.
- **Erken de sociale identiteit van migranten** | Innovatie bij het organiseren moet worden afgestemd op de sociale identiteit en de culturele achtergrond van migranten. De onderling verbonden problemen waar arbeidsmigranten mee worden geconfronteerd, ontstaan door de vaak wisselende werkplekken, de huisvestingsproblematiek en de marginalisering van arbeidsmigranten in de samenleving, en moeten worden meegenomen. De ervaring van de FNV met activiteiten gericht op arbeidsmigranten in de provincies Limburg en Noord-Brabant is in dit opzicht een inspirerend voorbeeld (zie kader).

- **Positieve spin-offs** | Het bereiken van arbeidsmigranten ter plaatse, zal waarschijnlijk positieve neveneffecten hebben voor de politieke rol van de vakbeweging. Vakbondsvernieuwing door effectieve hulp aan momenteel ondervertegenwoordigde groepen van werknemers

heeft het potentieel om de traditioneel sterke rol van de Nederlandse vakbonden in de politieke besluitvorming te stabiliseren en te versterken. De afgelopen decennia heeft het verlies van leden de vakbondsbeweging uitgehold.

Organiseren via culturele bemiddelaars

De vakbond FNV is gestart met het organiseren van regionale evenementen over onderwerpen als veiligheid en gezondheid op het werk gericht aan arbeidsmigranten in de provincies Noord-Brabant en Limburg, waar de (vollegonds) tuinbouwsector geconcentreerd is.

Geïnteresseerde werknemers worden opgeleid tot kaderleden om hen in staat te stellen hun collega's in hun eigen taal te informeren over hun rechten en plichten. Een dergelijke organisatie via culturele bemiddelaars is een effectieve manier gebleken om de sociale identiteit van werknemers mee te nemen in vakbondswerk.

De traditionele focus van Nederlandse vakbonden ligt op tripartiete onderhandelingen om collectieve rechten en regelgeving te ontwikkelen. Tegen deze achtergrond zijn dergelijke nieuwe vormen van outreach-activiteiten die het bewustzijn en de organisatievermogen van werknemers van onderaf vergroten veelbelovend en zouden ze moeten worden opgeschaald.

Versterking van de coalitiemacht van arbeidsmigranten

Allianties van arbeidsmigranten met andere maatschappelijke organisaties kunnen het maatschappelijke momentum creëren dat nodig is voor een meer sociaal en ecologisch duurzame landbouw.

- **Sla de handen ineen met andere maatschappelijke groeperingen** | Het voorbeeld van de FFP toont aan dat eerlijke lonen en arbeidsomstandigheden in de conventionele agrarische productieketen effectief kunnen worden gegarandeerd wanneer werknemers de handen ineen slaan met maatschappelijke organisaties die invloed kunnen uitoefenen op andere sociale, economische en politieke vlakken. In Nederland vormen **duurzame landbouw, migranten- en mensenrechtenorganisaties** potentiële bondgenoten in campagnes voor een sociaal en ecologisch duurzame landbouw.
- **Kortere ketens zorgen voor win-win voor arbeiders en natuur** | Initiatieven om **agrarische productieketens te verkorten** en het stimuleren van duurzame landbouwpraktijken vormen een onaangeboorde bron van steun voor arbeidsmigranten. Dergelijke initiatieven hebben een sterke impuls gekregen sinds het uitbreken van de Covid-19-pandemie. In het voorbeeld van de Italiaanse vereniging SOS Rosarno fungeren bewuste groepen van consumenten als distributiekanaal. Deze samenwerking heeft gezorgd voor leefbare lonen voor arbeidsmigranten, fatsoenlijke prijzen voor deelnemende boeren en betaalbare biologische voedingsproducten voor consumenten. Geïnspireerd door dit soort voorbeelden zouden bestaande initiatieven in Nederland zoals de Taskforce Korte Ketens en Lokaal Voedsel Den Haag samenwerking kunnen zoeken met arbeidsmigranten.

Conclusie - herwaardering van arbeidsmigranten als steunpilaar voor de Nederlandse landbouw

De genoemde voorstellen kunnen een belangrijke bijdrage leveren om de positie van arbeidsmigranten te versterken en om de noodzakelijke stappen te kunnen nemen om een eerlijke en fatsoenlijke werkplek te garanderen voor migranten in de Nederlandse landbouw.

Deze stappen moeten gepaard gaan met een verschuiving in het publieke debat en mediadiscours zodat de belangrijke bijdrage van arbeidsmigranten in de Nederlandse landbouw zichtbaar wordt en kan worden

geherwaardeerd. Een recent onderzoek van het NIDI / CBS onderstreept dat arbeidsmigranten cruciaal zijn voor de sociale en economische toekomst van Nederland (NIDI en CBS 2020). Deze betekenis wordt weerspiegeld in ons rapport en laat zien dat de hoge landbouwexport en de voedselzekerheid in Nederland afhangen van hun inzet. Een mannelijke arbeidsmigrant uit Polen die aan ons onderzoek meedeelde, verwoordde het als volgt: "De werkgevers moeten [bij onze situatie] stilstaan, want de groenbedrijven bestaan dankzij ons. Wij dragen bij aan het voortbestaan van deze groenbedrijven."

Meer informatie

Deze Policy Brief is geschreven door Karin Astrid Siegmann, Julia Quaedvlieg en Tyler Williams. Het is gebaseerd op de Nederlandse hoofdstukken van de vergelijkende studie "Worden agrovoedingswerkers alleen uitgebuit in Zuid-Europa? Case Studies over migrantenarbeid in Duitsland, Nederland en Zweden" en het aanvullende rapport "COVID-19, Agri-food Systems, and Migrant Labour" dat zij hebben geschreven.

Zie voor meer informatie de volledige rapporten:

Palumbo, L. en A. Corrado (eds) (2020) "Are Agri-Food Workers Only Exploited in Southern Europe? Case Studies on Migrant Labour in Germany, the Netherlands, and Sweden". Brussel: Open Society European Policy Institute. De vergelijkende studie werd mogelijk gemaakt door financiering door het Open Society European Policy Institute

Referenties

- Brookes, M. (2013) 'Varieties of Power in Transnational Labour Alliances: An Analysis of Workers' Structural, Institutional and Coalitional Power in the Global Economy', *Labor Studies Journal* 38 (3): 181-200.
- Fair Food Standards Council (FFSC) (2018) Fair Food 2017 Annual Report. FFSC: Immokalee.
- Iocco, G. en K.A. Siegmann (2017) A Worker-driven Way out of the Crisis in Mediterranean Agriculture'. *Global Labour Column* 289. Johannesburg: Global Labour University. Beschikbaar op: <http://column.global-labour-university.org/2017/09/a-worker-driven-way-out-of-crisis-in.html>
- NIDI en CBS (2020) Bevolking 2050 in Beeld: Drukker, Diverser en Dubbelgrijs. Deelrapport Verkenning Bevolking 2050. Den Haag: NIDI en CBS. Beschikbaar op: <https://publ.nidi.nl/output/2020/nidi-cbs-2020-bevolking-2050-in-beeld.pdf>
- Palumbo, L. en A. Corrado (eds) (2020) Are Agri-food Workers only Exploited in Southern Europe? Case studies on migrant labour in Germany, the Netherlands and Sweden. Brussel: Open Society European Policy Institute. Beschikbaar op: <https://www.opensocietyfoundations.org/publications/are-agri-food-workers-only-exploited-in-southern-europe>
- Schmalz, S., C. Ludwig en E. Webster (2018) The Power Resources Approach: developments and challenges', *Global Labour Journal* 9 (2): 113-34.
- Siegmann, K.A. (2015) 'Reflections on the Fair Food Agreement between the Coalition of Immokalee Workers and Retail Multinational Ahold', *Global Labour Column* 210. Johannesburg: University of the Witwatersrand.
- Siegmann, K.A., Knorringa, P. en Merk, J. (2016) 'Civic Innovation in Value Chains: Towards Workers as Agents in Non-governmental Labour Regulation', in K. Biekart, W. Harcourt en P. Knorringa (eds) *Exploring Civic Innovation for Social and Economic Transformation*. Londen: Routledge.
- Wright, E.O. (2000) 'Working-Class Power, Capitalist-Class Interests, and Class Compromise', *American Journal of Sociology* 105 (4): 957-1002.

International Institute of Social Studies

Kortenaerkade 12
2518 AX The Hague
The Netherlands

www.iss.nl
+31 (0)70 426 0460

Over de onderzoekers

Dr. Karin Astrid Siegmann is hoofddocent Gender- en Arbeidseconomie aan het International Institute of Social Studies.

Julia Quaedvlieg is een PhD-kandidaat aan het International Institute of Social Studies.

Tyler Williams is afgestudeerd aan het International Institute of Social Studies.